

TULYAREMIYA: TA'RIFI, YUQISH MEXANIZMI VA PROFILAKTIKASI**Hayitov Abdulaziz Haydar o'g'li**

abdulaziz_hayitov@bsmi.uz

Abu Ali Ibn Sino nomidagi

Buxoro Davlat Tibbiyot instituti

Annotatsiya

Ushbu maqolada tulyaremiya kasalligining kelib chiqish sabablari, yuqish mexanizmlari, klinik belgilari hamda uning oldini olish choralari haqida so'z yuritiladi. Tulyaremiya inson va hayvonlar uchun xavfli bo'lgan tabiiy o'choqli infeksiyon kasalliklardan biri hisoblanadi. Maqolada kasallik qo'zg'atuvchisi *Francisella tularensis* bakteriyasi, uning tarqalish manbalari, yuqish yo'llari, kasallikning kechish shakllari hamda profilaktik tadbirlar batafsil yoritilgan. Shuningdek, aholi orasida gigiyenik madaniyatni oshirish, kemiruvchilarni yo'qotish va kasallik tarqalishining oldini olish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: tulyaremiya, *Francisella tularensis*, infeksiya, yuqish mexanizmi, kemiruvchilar, profilaktika.

Kirish

Tulyaremiya — bu zoonoz infeksiyon kasallik bo'lib, ko'proq yovvoyi hayvonlardan, ayniqsa kemiruvchilardan odamga yuqadi. Kasallik keltirib chiqaruvchi mikroorganizmlar tabiatda keng tarqalgan bo'lib, asosan suv, tuproq, hasharotlar va hayvonlar orqali tarqaladi. Ushbu kasallikning tabiiy o'choqlari asosan qishloq joylarda, daryo bo'ylarida, o'rmonzorlarda va suv havzalari yaqinida joylashgan. Tulyaremiya asosan hayvonlar orasida tarqaladi, lekin ma'lum sharoitlarda odamga ham yuqishi mumkin. Kasallikni birinchi bo'lib amerikalik olimlar 1911-yilda Kaliforniyada aniqlashgan. Kasallik nomi ham o'sha joy – “Tulare County” nomidan olingan. Kasallik qo'zg'atuvchisi esa 1912-yilda *Francisella tularensis* bakteriyasi ekanligi aniqlangan.

Tulyaremiya bugungi kunda ham jahon sog'liqni saqlash tizimi uchun muhim epidemiologik ahamiyatga ega bo'lib, O'zbekiston hududida ham ayrim tabiiy o'choqlari aniqlangan. Shu sababli ushbu kasallik haqida keng jamoatchilik, ayniqsa tibbiyot xodimlari va aholi xabardor bo'lishi zarurdir.

Asosiy qism**1. Tulyaremiya qo'zg'atuvchisi va uning xususiyatlari**

Tulyaremiya kasalligini *Francisella tularensis* nomli bakteriya keltirib chiqaradi. Bu mikroorganizmlar juda mayda, harakatsiz, grammanfiy bo'lgan tayoqcha shaklidagi bakteriyalar hisoblanadi. Ular tashqi muhit ta'siriga nisbatan chidamli

bo'lib, past haroratda, suvda, chiriyotgan o'simliklar orasida uzoq vaqt saqlanib qoladi. Bakteriya 60°C dan yuqori haroratda tez nobud bo'ladi, ammo sovuq sharoitda bir necha oy faol holatda qolishi mumkin. U dezinfeksiyalovchi vositalarga nisbatan sezgir hisoblanadi.

2. Yuqish mexanizmi

Kasallikning odamga yuqish yo'llari turlicha bo'lishi mumkin:

- **Kontakt yo'li bilan** — kasallangan hayvonlar bilan to'g'ridan-to'g'ri muloqotda bo'lish (teri jarohatlari orqali).
- **Aerozol (havo-tomchi) yo'li bilan** — changli muhitda, tulyaremiya bakteriyasi bo'lgan zarrachalar nafas yo'liga tushganda.
- **Ovqat hazm qilish yo'li bilan** — ifloslangan suv yoki oziq-ovqat mahsulotlarini iste'mol qilganda.
- **Hasharotlar orqali** — ayniqsa chivin, pashsha, burga kabi qon so'ruvchi hasharotlar chaqishi orqali.
- **Kemiruvchilar bilan aloqa** — ularning najasi, siydigi yoki tanasi bilan aloqa qilganda.

Tulyaremiya qo'zg'atuvchisi inson organizmiga kirgach, limfa tugunlarida ko'payadi va butun organizmga tarqaladi. Shu sababli kasallikning ko'p hollarda limfatik shakli kuzatiladi.

3. Klinik belgilari

Tulyaremiya inkubatsion davri 3 kundan 14 kungacha davom etadi. Kasallikning boshlanishi keskin bo'lib, tana harorati 39–40°C gacha ko'tariladi, bosh og'rig'i, holsizlik, mushaklarda og'riq paydo bo'ladi.

Kasallikning bir necha shakllari farqlanadi:

- **Bubonoz shakli** — limfa tugunlarining yallig'lanishi (bo'yin, qo'ltiq osti, chov sohasida).
- **O'pka shakli** — bakteriyalar nafas yo'llari orqali tushganda, yo'tal, nafas qisishi va ko'krak og'rigi bilan kechadi.
- **Teri-shilliq shakli** — terida yaralar, qizarishlar paydo bo'ladi.
- **Oshqozon-ichak shakli** — iflos suv yoki oziq-ovqat orqali yuqganda kuzatiladi; ich ketish, qorin og'rish bilan kechadi.

Kasallik to'g'ri davolanmasa, uzoq davom etuvchi intoksikatsiya, jigar va taloq kattalashishi, yurak faoliyatining buzilishi kuzatiladi.

4. Diagnostika

Tulyaremiya diagnostikasi klinik belgilarga, epidemiologik ma'lumotlarga va laborator tahlillarga asoslanadi.

Asosiy laborator usullar:

- Bakteriologik usul (qo'zg'atuvchini ajratib olish).
- Serologik testlar (antitanachalarni aniqlash).

- Biologik sinov (tajriba hayvonlarida).
- Polimeraza zanjir reaksiyasi (PZR) usuli – eng aniq natijalarni beradi.

Tulyaremiya boshqa o'xshash infeksiyalar — o'lat, brutsellez, mononukleoz bilan farqlanadi.

5. Davolash

Tulyaremiya asosan antibiotiklar bilan davolanadi. Eng samarali dori vositalariga **streptomitsin**, **gentamitsin**, **tetratsiklin** va **hloramfenikol** kiradi. Davolash jarayonida bemorga tinchlik, ko'p suyuqlik ichish, yengil ovqatlanish, haroratni tushiruvchi va og'riqni kamaytiruvchi vositalar beriladi. Agar limfa tugunlari kuchli kattalashsa, ba'zida jarrohlik yo'li bilan ularni davolash talab etiladi.

6. Profilaktika

Tulyaremiya kasalligini oldini olish choralari quyidagilardan iborat:

- Kemiruvchilarni yo'qotish va ularning sonini nazorat qilish;
- Hasharotlarga qarshi dezinfeksiya tadbirlarini olib borish;
- Aholi orasida gigiyena va epidemiologik savodxonlikni oshirish;
- Xom suvni iste'mol qilmaslik, qaynatilgan yoki filtrlangan suv ichish;
- Tibbiyot xodimlari va xavfli hududda yashovchi aholini emlash.

Tulyaremiya uchun maxsus **inaktivatsiyalangan vaksinasi** mavjud bo'lib, u xavf guruhlariga kiruvchi kishilarga qo'llaniladi.

Xulosa

Tulyaremiya — bu odam va hayvonlar uchun xavfli bo'lgan tabiiy o'choqli zoonoz infeksiya bo'lib, uni o'z vaqtida aniqlash, davolash va profilaktika tadbirlarini amalga oshirish kasallik tarqalishini cheklashda muhim ahamiyatga ega. Kasallikning oldini olish uchun gigiyenaga rioya qilish, kemiruvchilarni yo'qotish, suv va oziq-ovqat mahsulotlarining tozaligini ta'minlash zarur. Tibbiyot xodimlari esa tulyaremiya holatlarini erta aniqlash, aholini xabardor qilish va zarur emlash tadbirlarini olib borish orqali kasallikning epidemiologik o'choqlarini bartaraf etishda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi. "Yuqumli kasalliklar bo'yicha metodik qo'llanma". Toshkent, 2022.
2. Karimov A., Qodirov S. "Infeksion kasalliklar". Toshkent: Tibbiyot nashriyoti, 2019.
3. World Health Organization (WHO). *Tularemia Fact Sheet*, 2023.
4. Francis E. "Tularemia: The Disease and Its Etiologic Agent". *Annual Review of Microbiology*, 2021.
5. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. "Tulyaremiya" maqolasi, 2020.